

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Iva Kopřivová

**Komentovaný překlad: Pas bêtes, ces animaux! La
communication**

(D. Burnie, S. Passereau, Éditions Gamma, Tournai 1993)

Commented translation: Pas bêtes, ces animaux! La communication

(D. Burnie, S. Passereau, Éditions Gamma, Tournai 1993)

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Šárka Belisová

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí práce PhDr. Šárce Belisové za vstřícnost a cenné rady a připomínky, které mi poskytovala během celého bakalářského studia, a svým nejbližším za jejich podporu a porozumění.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. května 2018

Iva Kopřivová

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je provést komentovaný překlad publikace *Pas bêtes, ces animaux! La communication*, která pojednává o způsobech zvířecí komunikace. Práce se skládá ze dvou hlavních částí. První z nich obsahuje samotný překlad z francouzštiny do češtiny. Druhá část práce se zabývá analýzou výchozího textu, překladatelskými postupy, posuny a problémy, které se během překladu vyskytly.

Klíčová slova: komentovaný překlad, příroda, říše zvířat, způsoby komunikace, zvířecí komunikace

Abstract

The main aim of this bachelor's thesis is to make a commented translation of the *Pas bêtes, ces animaux! La communication* publication, which discusses methods of animal communication. The thesis consists of two main parts. The first one includes the translation from French into Czech. The second part deals with analysis of the initial text; with translation procedures and shifts; and with problems which occurred during the translation process.

Key words: commented translation, nature, animal kingdom, methods of communication, animal communication

OBSAH

ÚVOD	5
1 PŘEKLAD.....	6
2 KOMENTÁŘ.....	34
2.1 PŘEKLADATELSKÁ ANALÝZA VÝCHOZÍHO TEXTU	34
2.1.1 Stylistické vymezení textu	34
2.1.2 Vnětextové faktory	35
2.1.2.1 Autor.....	35
2.1.2.2 Záměr a funkce textu	35
2.1.2.3 Adresát	36
2.1.2.4 Médium, místo a čas.....	36
2.1.3 Vnitrotextové faktory.....	37
2.1.3.1 Téma a obsah.....	37
2.1.3.2 Kompozice textu	37
2.1.3.3 Neverbální prvky	37
2.1.3.4 Lexikum	38
2.1.3.5 Morfologie a syntax	40
2.2 PŘEKLADATELSKÉ PROBLÉMY A JEJICH ŘEŠENÍ.....	42
2.2.1 Glosář.....	42
2.2.2 Přísloví.....	43
2.2.3 Lexikum.....	43
2.2.3.1 Odborná pojmenování	43
2.2.3.2 Opakování	45
2.2.4 Interpunkce	47
2.2.4.1 Uvozovky	47
2.2.4.2 Otazník a vykřičník	48
2.2.4.3 Dvojtečka a tři tečky.....	49
2.2.4.4 Pomlčka a závorky	51
2.2.5 Číslovky.....	51
2.3 PŘEKLADATELSKÉ POSTUPY	52
2.3.1 Transpozice.....	52
2.3.1.1 Transpozice slovního druhu	52
2.3.1.2 Syntaktická transpozice	52
2.3.2 Koncentrace a diluce.....	53
2.3.3 Étoffement a dépouillement.....	53
2.3.4 Modulace	54
2.4 POSUNY V PŘEKLADU	55
2.4.1 Generalizace	55
2.4.2 Konkretizace	56
2.4.3 Explicitace	57
ZÁVĚR	58
BIBLIOGRAFIE	59
PŘÍLOHA – TEXT ORIGINÁLU	60

ÚVOD

Tato bakalářská práce je komentovaným překladem publikace *Pas bêtes, ces animaux! La communication*. Práce sestává ze dvou hlavních částí a v první z nich si klade si za cíl vytvořit adekvátní funkční překlad textu z francouzštiny do češtiny. Druhá část je teoretická a výchozí text je v ní nejprve analyzován. Dále pojednává o problémech, jež během překladu vyvstaly, a jejich řešení. Zabývá se také překladatelskými postupy, kterých bylo v překladu využito. V závěru se také věnuje posunům, k nimž jsem přistoupila. V práci uvádím konkrétní příklady z originálního i přeloženého textu a v závorce číslo strany, kde je lze dohledat.

Ke své práci jsem si zvolila text, který pojednává o tom, jakými způsoby spolu zvířata komunikují. Jedná se o jeden z dílů ediční řady *Pas bêtes, ces animaux!* Pro překlad jsem si vybrala díl *La communication*, který mě tematicky zaujal. Daná publikace svým rozsahem odpovídá požadavkům bakalářské práce, a proto jsem této možnosti ráda využila a přeložila ji kompletně, včetně textu na zadní straně obálky.

1 PŘEKLAD

ZVÍŘATA NEJSOU HLOUPÁ

ZPŮSOBY KOMUNIKACE

ÚVOD

Komunikaci chápeme jako proces vysílání a přijímání informací, který je pro většinu zvířat životně důležitý. Umožňuje jim nalézat potravu, odhánět soupeře, najít partnera a vychovávat mláďata.

Lidé mezi sebou komunikují různými způsoby. Výraz v obličeji prozrazuje naši náladu, zvuky využíváme během hovoru a dotyky při objetí nebo podání ruky.

Stejně tak je tomu i v přírodě. Komunikace mezi zvířaty může probíhat prostřednictvím zraku, sluchu, čichu, hmatu i řeči těla. Vnitřek zobáku mladé sýkořice vousaté je výrazně zbarvený. Když si ptáče přeje nakrmit, začne se natahovat po potravě, otevírat doširoka zobáček a pípat.

Ke komu promlouvají?

Velká část zvířecí komunikace se odehrává mezi zástupci stejného druhu. Jazyk, který používají, může být velmi složitý, a to především u ptáků a savců.

Komunikace může také probíhat mezi různými druhy zvířat. V takovém případě bývá přenášené sdělení často méně propracované. V severoamerické poušti třese chřestýš, který byl zahrán do úzkých jiným zvířetem, zrohovatělými články kůže na ocasu a vydává silný chřestivý zvuk podobný řehtačce. Tento signál značí, že had je nebezpečný.

Vedlejší texty, str. 5

Keporkak komunikuje zvuky. Ptáčata na obrázku se dožadují krmení.

ZBARVENÍ A VZORY

Nejdůležitější roli hraje v přírodě vizuální komunikace. Barvy a vzory, které zvíře dává na odiv, jsou především signály určené k zapůsobení na partnera, k zastrašení soka nebo k ochraně před predátory.

Úloha zbarvení samce

Mandríl je velká opice žijící v tropických lesích západní Afriky. Samec je při pohledu z dálky díky své hnědé srsti maskován vegetací. Zblízka naopak upoutá pozornost svým červenomodrým zbarvením obličeje. V tomto případě se jedná o jednu z forem komunikace. Tyto barvy informují ostatní mandrily o tom, že mají co do činění se silným a agresivním samcem. To umožňuje nastavit ve skupině hierarchii, aniž by muselo dojít k boji. Mnohé druhy vyvinuly různé způsoby dorozumívání, aby se vyhnuly použití síly.

Ocas páva rovněž něco sděluje. Každé z jeho obzvláště dlouhých per je na konci ozdobeno nepřehlédnutelným „pavím okem“. Páv rozloží všechna ocasní péra a nakrucuje se před samicí. Dává jí tak najevo, že je zcela zdrav. Péra churavého páva jsou totiž méně zářivá. Pávce tak má možnost ocenit přednosti samce ještě předtím, než si ho vybere za partnera.

Vedlejší texty, str. 6

Samec mandrila má barevný obličej, který slouží k zastrašení soků. Samice má obličej hnědý.

Páv rozevře svá ocasní péra do vějíře a naparuje se před samicí. Natřásá se tak, aby svá péra rozechvěl.

Rozlišovací „kabátek“

K navázání vizuální komunikace někdy dochází i mezi různými živočišnými druhy. Čistící ryba pyskoun se živí parazity, nepatrnými organismy žijícími na úkor jiných ryb. Tyto ryby pyskouna rozeznají podle pruhů na těle a způsobu plavání a neútočí na něj. Naopak tvoří fronty, aby se od něj nechaly parazitů zbavit.

Pro správné fungování komunikace je samozřejmě potřeba, aby daný druh, kterému je sdělení určeno, měl potřebné schopnosti k jeho přijetí. Živé barvy a charakteristické vzory by byly k ničemu u živočišných druhů se slabým zrakem, jako je krtek. Vynikající zrak, který mají ptáci, savci a některá zvířata jako kalmar nebo sépie, souvisí s jejich životně důležitou potřebou umět vnímat složité vizuální signály.

Zvířata měnící barvu

Zvířata, která jsou schopna měnit barvu, jsou dobře uzpůsobena k předávání propracovaných vizuálních sdělení. Sépie vzájemně komunikují rychlou změnou barvy. Taková přeměna je řízena nervy, které ovlivňují pigmentové buňky v kůži. Samec sépie dává najevo svou agresivitu a bojovné záměry zčernáním. Tyto mimořádné proměny vědci dále zkoumají.

Vedlejší texty, str. 7

Pyskouni se živí parazity usazenými na těle velkých ryb, například mořčáka. Ten si velmi cení služby, jež mu tím pyskouni prokazují. Poznává je podle jejich charakteristického vodorovného pruhu na těle.

Tělo podrážděné sépie vystřídá v krátkém čase všechny barvy.

ZDÁNÍ KLAME

Některé druhy využívají své výrazné barvy k tomu, aby daly najevo, že jsou jedovaté či se vyznačují nepříjemnou chutí. Jiné vypadají na pohled stejně, ačkoli jsou zcela neškodné.

Mnohé druhy hmyzu se žihadlem, jako například včely a vosy, jsou žlutočerně pruhované, a právě tyto kontrastní barvy odrazují predátory. Jiní zástupci hmyzu jako motýl monarcha mají jedovaté maso, což také signalizují speciální kresbou. Toto varovné zbarvení je znamením určeným pro predátory.

Některé kombinace barev (žluté, černé a červené tečky nebo pruhy) se objevují u mnoha druhů, čímž se význam jejich sdělení stává důvěryhodnějším. Predátor, který zaútočil na vosu a dostal žihadlo, se už bezpochyby nedopustí stejné chyby u včely.

Predátore, dej si pozor!

Pod vodou jsou účinné jiné výstražné barvy. Chobotnice na obrázku výše má matný mramorovaný povrch těla, který ji na kamenitém dně činí neviditelnou. V případě ohrožení se na celém jejím těle okamžitě objeví modré kruhy, které svítí jako neony. Tímto osobitým způsobem oznamuje, že její jedovaté kousnutí má fatální následky, a to i pro člověka.

Vedlejší texty, str. 8

Jihoamerické pralesničky vybavené jedovými žlázami jsou považovány za jedny z nejnebezpečnějších zvířat na světě. Tito obojživelníci vystavují na odiv své nápadné barvy, aby se od nich ostatní zvířata držela stranou.

Tato chobotnice je malá, ale obávaná. Na své smrtelné kousnutí upozorňuje barevnými kruhy.

Není nad mimikry

Ve zvířecí říši může zdání klamat. Některé druhy much a brouků se neobyčejně podobají vosám a včelám. A třebaže nejsou nebezpečné, využívají stejného střídání žlutých a černých pruhů, aby se k nim predátoři nepřibližovali. Tato lest, nazývaná mimikry, je v přírodě velmi rozšířená.

Všechna zvířata, jichž se není třeba bát – od housenky až po hada –, napodobují nebezpečné či predátory přehlížené živočišné druhy. To je případ malého slizouna, který se vydává za pyskouna. Predátoři totiž těmto malým rybám výměnou za služby, jež jim poskytují, neubližují. Slizoun má stejně jako pyskoun na těle charakteristický podélný pás a napodobuje i jeho pohyby cikcak. Velká ryba tak padne do léčky a dovolí mu se k ní přiblížit. Ovšem slizoun hostitele nezbaví parazitů, ale ukousne mu kousek masa nebo část ploutve a rychle se vytratí.

Vedlejší texty, str. 9

Tato pestřenka sice vypadá jako vosa, ale je neškodná, protože nemá žihadlo.

*Africké a asijské motýly z podčeledi danausovití zdobí oranžové a černé skvrny, které varují ptáky před hrozící otravou. Samička motýla *Hypolimnas misippus* z čeledi babočkovití se těmto motýlům podobá a lze si ji s nimi splést. Jelikož není jedovatá, chrání ji mimikry.*

Hypolimnas misippus

Monarcha východní

SVÍTÍCÍ ZVÍŘATA

Určité živočišné druhy mají světélkující orgány. Ve tmě vyzařují světelné záblesky a ohlašují tak přítomnost svým příbuzným nebo lákají kořist.

Světlo pod vodou

Když se u Rudého moře setmí, světloochky malé se připlouvají k hladině nakrmit. Každá z nich má pod očima pár „reflektorů“. Ve skutečnosti však světlo vyzařují bakterie. Světloochky také mohou světlo v případě potřeby kouskem kůže zastínit.

Tyto světelné signály slouží jak ke komunikaci se zástupci stejného druhu, tak zároveň ke zmatení predátorů. V prvním případě se jedná o to, aby si jednotlivé ryby v hejnu mezi sebou zachovávaly stejnou vzdálenost a každá světloochka tak měla zaručenou stejnou šanci k nalezení potravy. A v případě ohrožení predátorem dokáže rybička svého pronásledovatele pohybem cikcak a světelnými záblesky zmást.

Některé hlubinné druhy rovněž vydávají světlo. Lampovník je ryba žijící ve vodách severního Atlantiku. Její tělo je ohraničeno světélkujícími orgány, takzvanými fotofory. Lampovník se tak podobá dopravnímu letounu uprostřed noci. Vědci se domnívají, že fotofory mohou sloužit k vzájemnému rozpoznávání jedinců, k hledání partnera i k ošálení predátorů.

Vedlejší texty, str. 10

Tyto malé rybičky se dokážou rozprchnout všemi směry a vytvořit tím úžasný světélkující vír.

Záblesky naděje?

Mnohá zvířata se dorozumívají stejným způsobem i na souši. Některá z nich jsou aktivní v noci, jiná rozvinula způsoby komunikace světelnými signály za soumraku.

Světlušky jsou malí broučci, kteří obývají značné množství zemí, kde převládá teplejší podnebí. Světélkování využívají k přilákání partnera. Po západu slunce se samičky shromažďují na zemi. Samci nad nimi poletují a předávají jim světelné signály. Každý druh světlušek komunikuje svým vlastním jedinečným způsobem, aby samička dokázala rozpoznat samečka stejného druhu. Sameček tedy čeká, až mu samička odpoví. Poté u ní bez obav přistane.

Stejně jako v moři, i na souši slouží takové světelné záblesky někdy jako návnada. Některé hladové samičky světlušek lákají samce jiných druhů odpovídáním na jejich světelné výzvy. Když se však samečci přiblíží, samičky je sežerou.

Vedlejší texty, str. 11

Tato světluška z Jižní Ameriky má dvě žluté „pochodně“ vzadu na hlavě a jedno červené světlo na břiše.

Některé hlubinné druhy využívají světlo, aby k sobě přivábily kořist. Ďas mořský leží nehybně na dně a svým světélkujícím „tykadlem“ pohybuje před tlamou. Každé zvíře, které takto zláká, ihned spolkne.

V této jeskyni na Novém Zélandu komáří larvy vydávají světlo a lákají tak kořist.

SVĚT ZVUKŮ

Velké množství zvířat komunikuje vydáváním zvuků. Některá z nich mají silný hlas, který jejich jekot a řev donese daleko. Jiná zvířata mají svůj jedinečný způsob, jak o sobě dávají vědět.

V tropických lesích spleť listů a kmenů omezuje možnosti vizuální komunikace. Naopak křik mnoha živočišných druhů se v lese rozléhá dobře. Mezi nejhlasitější obyvatele pralesa patří jihoamerický vřešťan. Tento býložravec žije v malých tlupách a brání své teritorium v korunách stromů. Svému okolí dává hlasitě najevo, které území v pralese mu patří. Jeho pronikavý vrískot lze slyšet až do vzdálenosti dvou kilometrů.

Milostné volání

Samci mnoha druhů využívají hlas k přilákání partnerek či k zapůsobení na své soky. V období jelení říje slouží silné a podivuhodné troubení jako výzva ostatním samcům k souboji a zároveň nabádá samice, aby zůstaly ve svém stádu.

Vedlejší texty, str. 12

Vřešťan rezavý vríská každý den v pravidelných intervalech. Poslouchá také řev sousedních tlup a odhaduje jak počet jejich členů, tak vzdálenost, ve které se nacházejí.

I malá zvířata mohou vydávat silné zvuky. Mnoho obojživelníků má v úrovni krku membrány ve tvaru kapsy, které zvuky zesilují. Když zvíře zakváká, membrány se naplní vzduchem a vibrují jako kožená blána bubnu. Zvířata rozpoznají skřehotání různých druhů žab a ropuch podle výšky tónu.

Zvířata nevydávají zvuky vždy jen za pomoci hlasu, občas k tomu využívají i ostatní části těla. Pronikavý bzukot komáří samičky vzniká rychlým máváním křídel. A zatímco nás tento zvuk zpravidla dráždí, samce komára naopak přitahuje. Ten tak může nalézt samičku i v úplné tmě.

Samečci sarančat, cvrčků a kobylek vyluzují zvuk třením jedné části těla o druhou. Člověku se cvrkot jeví monotónně, ovšem ten ve skutečnosti obsahuje krátké pomlky, které vytvářejí jakýsi kód podobný těm v Morseově abecedě. Každý druh má svůj vlastní kód, který využívá k vábení samiček a udržování soků v dostatečné vzdálenosti.

Vedlejší texty, str. 13

Skřehotání žabáků láká samičky. Jejich kvákání zesilují dva rezonanční měchýřky.

Křídla komáří samičky vydávají během letu zvuk, který může samec zachytit svými tykadly.

Samec kobylky o sobě dává vědět charakteristickou metodou, tzv. stridulací.

KŘÍK A ZPĚV

Ptáci jsou odborníci v hlasové komunikaci. Téměř všichni si křikem nárokují teritorium, vábí samičku či varují před nebezpečím. Někteří z nich dokonce vydávají propracovaný sled tónů – zpěv.

Rozpoznávání podle hlasu

Ptáci často křičí, aby se mezi sebou poznali. To je velmi důležité zejména pro ty druhy, které hnízdí v rozsáhlých koloniích, jako například mořští ptáci.

Terej bílý hnízdí v koloniích na útesech nebo skalnatých ostrůvcích. Na první pohled jsou si všichni jedinci podobní. Když se terej vrací zpět do kolonie, musí nalézt svého partnera mezi tisíci dalšími ptáky. Vydává tedy silný křik, kterým na svůj návrat upozorňuje.

Partner rozezná jeho hlas a odpovídá mu takovým způsobem, aby ho navedl do své blízkosti a pomohl mu tak dosednout na správné místo.

V Antarktidě využívají stejnou metodu tučňáci, aby našli v kolonii své mládě. Když se rodič vrací s potravou do hnízda, nejprve na mláďata volá a poté naslouchá jejich odpovědi.

Vedlejší texty, str. 14

Každý terej je i přes značný hluk v kolonii schopen rozpoznat křik svého partnera.

Kromě křiku vyluzuje většina ptáků více či méně melodický zpěv složený z rozmanitých tónů. Jen málo druhů zpívá při letu jako skřivan. Většina z nich, jako například strízlík, zpívá z vyvýšeného místa, aby se zvuk nesl daleko.

Zpěv může být rozhodujícím kritériem pro rozlišení několika druhů, které na pohled vypadají stejně. Budníček větší a budníček menší si jsou hodně podobní, avšak jejich zpěv je velmi odlišný.

Jedinci stejného druhu mohou zpívat mírně rozdílným způsobem podle toho, zda se vyskytují v tom či onom regionu. Studie o pěnkavách ukázaly, že se jejich zpěv liší podle toho, ve kterém údolí žijí.

Ranní koncert

Zpívání je vyčerpávající aktivita. Většina ptáků zpívá dvakrát denně – za rozbřesku a za soumraku. Potvrzují tím svou přítomnost v teritoriu. Každý ptačí druh totiž začíná zpívat v přesně daném čase. V případě, že v očekávané chvíli zpěv nezačne, ptáci žijící v sousedním teritoriu to zpozorují a opuštěné území zaberou.

Vedlejší texty, str. 15

Střízlík je malý ptáček, který žije blízko u země. Při zpěvu se ale posadí na vrcholek keře nebo na pařez. Jeho zpěv je na tak drobného ptáčka až podivuhodně silný.

Samička budníčka menšího hledá vhodného partnera a poslouchá jeho zpěv.

Špaček je dobrý imitátor. Napodobuje zpěv jiných druhů ptáků i telefonní vyzvánění.

PACHOVÁ KOMUNIKACE

Zatímco vizuální signály jsou omezené vzdáleností, zvuky se nesou do dálky. A pachy představují velmi účinné komunikační prostředky, neboť přetrvávají celé hodiny až dny.

Pachový obraz

Člověk nemá dobrý čich. Za nejdůležitější smysly jsou pro něj obecně považovány zrak a sluch. Naopak mnohá zvířata jsou z velké části na čichu závislá. Pro psy je čich k objevování okolního světa stejně důležitý jako oči. Čenicháním u země pes zjišťuje, které zvíře tudy předtím prošlo a kdy.

Pach je složený z malého množství chemických látek, které tělo vylučuje. Všechna zvířata včetně člověka po sobě zanechávají charakteristický pach, který mohou zvířata s výjimečně vyvinutým čichem na zemi i ve vzduchu odhalit a rozpoznat.

Pachové značky

Savci po sobě často zanechávají pachovou stopu, kterou dávají dalším zástupcům stejného druhu najevo svou přítomnost. Vlci, lišky a psi zanechávají močením na místě svou „vizitku“, která ostatním sděluje jejich pohlaví a druh. Mnohá zvířata využívají pachy k ohraničování svého teritoria. To je typické zejména pro samce kočkovitých šelem, kteří své území značkují močením například na kmen stromu.

Vedlejší texty, str. 16

Očicháváním ostatních příslušníků svého druhu vlk pozná jejich pohlaví, reprodukční stav a místo, kde se naposledy pohybovali.

V africké savaně gepardí samec značkuje pachem stromy a vymezuje si tak teritorium.

Ksukol ocasatý je savec žijící na stromech na Madagaskaru. Zadní končetiny si zvlhčuje močí, aby při každém svém kroku zanechal na větvích, po kterých se pohybuje, pachovou stopu. Jelenovití mají zase speciální žlázy pod očima. Své teritorium označují třením hlavy o stromy a vysoké traviny. A hroch po sobě zanechává signály, které odpovídají jeho velikosti. Během chůze rozmetává ocasem svůj trus.

Vůně ve vzduchu

Některá zvířata komunikují pomocí chemických vonných látek, které se uvolňují do vzduchu, tzv. feromonů. Ty jsou tak intenzivní, že i jejich nepatrné množství je dostačující k přivábění partnera nebo k ovlivnění chování soka. Samička bource morušového tak díky feromonům dokáže přivábit samečka vzdáleného i více než jeden kilometr.

Vedlejší texty, str. 17

Ksukol si na větvích vymezuje močí své teritorium.

Samička martináče atlase vděčí za svůj neodolatelný šarm feromonům. Jakmile sameček zaznamená svými tykadly sebenepatrnější stopu těchto hormonů, zamíří přímo za samičkou.

ŘEČ TĚLA

Způsob, jakým zvířata vystavují své tělo a jak jím pohybují, je dalším z komunikačních prostředků. Řeč těla může vyjadřovat rozličné chování, od agrese přes chuť si hrát až po podřízenost.

Náladu člověka můžeme zpravidla uhodnout jen podle výrazu v obličeji. Zvířata také komunikují gesty a držením těla. Například kůň k tomu využívá uši, ocas a tělo. Divocí koně v přírodě žijí ve stádech. Svě tělo ke komunikaci hojně využívají a člověk tomuto chování porozuměl. Vzpřímení uší a ocasu vyjadřuje rozrušení. Naproti tomu sklopené uši a ocas svěšený dolů dávají najevo, že má kůň strach.

Větší než ve skutečnosti

Zvířata využívají řeč těla také ke komunikaci s ostatními druhy. Kočka zahnaná do úzkých nahrbí hřbet, naježí srst a „syčí“. Působí tak na protivníka větším a silnějším dojmem, než je tomu ve skutečnosti. Labuť reaguje podobným způsobem a se syčením se setkáváme rovněž u hus a hadů.

Vedlejší texty, str. 18

Když kůň cítí zápach, ohrnuje pysky a frká. Svůj chrup staví na odiv zase při zívání.

Labuť v případě ohrožení mocně syčí a rozevívá křídla, aby působila mohutnějším dojmem.

Některá zvířata svým chováním mohou záměrně klamat. Když se vačice virginská cítí ohrožená, položí se na bok a znehybní se, aby ostatní uvěřili, že je mrtvá. Mnoho predátorů totiž útočí jen na živou kořist. Jakmile nebezpečí pomine, vačice „ožije“ a vytratí se.

Úcta k hierarchii

Sociální zvířata využívají ke vzájemné komunikaci gesta. Ve smečce psů hyenovitých vládne přísná hierarchie. Když se mladý pes dostane do konfliktu se starším členem smečky, je jím usměrněn. Ten naježí chlupy, vycení zuby a navrátí tak do smečky řád.

Starší pes hyenovitý obvykle nepotřebuje zacházet dál, protože mladší pes dá smířlivým gestem najevo, že vzkaz jasně pochopil. Zaujme podřízený postoj tak, že se přitiskne k zemi, aby působil jako malý a neškodný. Takové chování je časté u zvířat žijících ve skupinách.

Vedlejší texty, str. 19

Vačice virginská předstírá smrt, aby zmátla predátory, kteří loví jen živá zvířata.

Gazely Thompsonovy v africké savaně skáčou na místě, když cítí přítomnost predátorů, jako jsou psi hyenovití. Toto chování má útočníkům ukázat, že gazela je naprosto zdravá a může jim jednoduše uniknout.

ÚLOHA HMATU

Dotek je vynikající komunikační prostředek, pokud jsou zvířata blízko u sebe. Dospělí jedinci jeho prostřednictvím nejen udržují kontakt se svými mláďaty, ale také mezi sebou komunikují uvnitř skupiny.

Mateřský kontakt

Dospělí s mláďaty způsob komunikace pomocí doteku upřednostňují. Jedná se totiž o metodu přenosu sdělení v tichosti, což je v případě nebezpečí velice užitečné. Například vlčice musí zvládnout přemístit vlčata na bezpečné místo, aniž by upoutala pozornost. Jedno vlče po druhém zvedne za kůži na krku a odnese do úkrytu. Vlčata to matce ulehčují tím, že ve chvíli, kdy ucítí její tlamu na krku, uvolní svaly. Celá rodina se tak rychle dostane před predátory do bezpečí.

Vedlejší texty, str. 20

Samec gibbona vybírá samici vši. Odvšivování představuje důležitý prostředek komunikace.

Zatímco si mláďata hrají, vlčice pozorně sleduje okolí.

Vši a peří

Dospělá zvířata mezi sebou rovněž komunikují dotykem. Vybíráním vši nebo uhlazováním peří tráví mnoho z nich hodně času.

Šimpanzi věnují vzájemnému odvšivování několik hodin denně. Bedlivě se probírají chlupy a odstraňují jak vši, tak další parazity. Vybírání vši má důležitou sociální funkci, neboť upevňuje stávající vztahy mezi zvířaty. Šimpanzi ctí hierarchii, mladší šimpanz tak dá vždy přednost staršímu jedinci a odvšíví jej jako prvního.

Odvedení pozornosti náhradní činností

Vybírání vši je někdy i způsob, jakým se lze vyhnout konfrontaci. Šimpanzi často ukončí neshody tím, že se začnou vzájemně odvíšivovat. To zvířatům umožní se zklidnit, aniž by musela nést následky porážky. O odvedení pozornosti náhradní činností hovoříme, když zvíře znenadání přeruší činnost, kterou se zabývá, a začne se věnovat jiné, jež se za daných okolností příliš nehodí.

Vedlejší texty, str. 21

Lvice spí pohromadě, aby zůstaly stále v kontaktu.

Mraveniště čítají několik tisíc mravenců, kteří se pětinu času vzájemně dotýkají, především svými tykadly. Tak se jednotliví členové mraveniště navzájem identifikují. Každý mravenec, který do mraveniště nepatří, je okamžitě rozpoznán a vyhnán. Komunikace se týká také míst, kde lze nalézt potravu nebo toho, jaké je počasí.

JEDEN VPŘEDU, OSTATNÍ VZADU

Být součástí skupiny je způsob, jak se ochránit před nebezpečím, neboť zvíře je ve větším bezpečí uvnitř stáda než samostatně. Udržet soudružnost ve skupině vyžaduje stálou pozornost a je potřeba být vzájemně trvale v kontaktu.

K utvoření skupiny musí zvířata zůstat neustále v kontaktu. Na afrických pláních spolu pakoně komunikují gesty a bručivými zvuky. Nepřestávají sledovat okolí, ani když se pasou. Stovky párů očí mají samozřejmě větší šanci upozorovat blížící se nebezpečí. Jakmile pakůň postřehne predátora, například lva, dá se do běhu. Ostatní pakoně pochopí, co se děje, a následují ho.

Vedlejší texty, str. 22

Pakoně se přemísťují v ohromných stádech, která se dávají do pohybu, když se blíží nějaká hrozba.

Kachňata plavou za svou matkou a bez přestání dávají najevo svou přítomnost pípáním.

Vtištění jednou pro vždy

První věc, kterou po narození kachně spatří, je obvykle jeho matka. Za několik minut se naučí ji poznat a poté ji všude následuje. Tento jev vědci nazývají vtištění. V okamžiku líhnutí z vajíčka kachně instinktivně neví, jak jeho matka vypadá. Naopak si vtiskne do paměti první pohyblivý objekt, který uvidí, ať už to bude člověk nebo pes. A kachně ho bude všude následovat a považovat ho za svou matku.

Husím pochodem

Mnoho zvířat instinktivně následuje své příbuzné. Housenky některých motýlů utvářejí řadu, když se přemísťují z jedné rostliny na druhou. Zůstávají v kontaktu díky pachové stopě, kterou po sobě zanechala housenka v čele „výpravy“. Následování ostatních snižuje riziko, že se zvíře stane obětí predátora, protože ten napadne jedince vpředu a ostatní nechá být.

Stává se také, že nějaké zvíře nasměřuje k potravě zástupce jiného druhu. Ptáček medozvěstka křikem upoutá pozornost medojeda, což je savec příbuzný jezevci. Navede ho ke včelímu hnízdu a počká, až ho medojed rozbije a začne jíst med. Medozvěstka poté sama s chutí začne požírat včelí larvy.

Vedlejší texty, str. 23

Symbiózou označujeme spolupráci zvířat různého druhu, která může probíhat jen díky jisté formě vzájemné komunikace. Spolupráce mezi černokrkou medozvěstkou a medojedem je jedním z příkladů symbiózy.

V Karibském moři se langusty pohybují v řadě jedna za druhou. Kontakt spolu udržují zrakem a dotykem.

ORGANIZOVANÁ SPOLEČENSTVÍ

Termiti, mravenci a včely vytvářejí organizovaná společenství kolem královny. Rozdělení úkolů a úloha každého jednotlivce je uvnitř kolonie zaručena různými způsoby komunikace.

Chemická komunikace

Královna žije v komůrce v srdci termitiště, kterou neustále hlídá stráž. Odtud může dohlížet na celou kolonii. Královna komunikuje s ostatními termity vylučováním feromonů. I velmi malé množství těchto chemických látek termitům předává informace. Přenos feromonů od královny ke členům kolonie může probíhat vzduchem nebo prostřednictvím potravy, ale rovněž díky speciálním výměškům, které se šíří především kontaktem článků nohou.

Včelí královna používá ke kontrolování práce desítek tisíců včel, které žijí v úlu, rovněž feromony. Řídí jak sběr pylu a reprodukci včelstva, tak i čištění úlu. Feromony jí také, kromě několika okamžiků v roce, umožňují zabránit vývoji jiných královen v úlu.

Když královnu z úlu odebereme, tok feromonů ustane a mezi včelami zavládne zmatek. Zareagují tak, že vytvoří nové buňky určené k odchovu královen. Úl začne znovu normálně fungovat ve chvíli, kdy místo obsadí nová královna.

Vedlejší texty, str. 24

Ohromná termití královna sama naklade všechna vajíčka potřebná k rozvoji kolonie.

Královna je obklopena dělnicemi, které kladou vajíčka do jednotlivých buněk v plástvích.

Včelí tanec

Kromě feromonů existuje další, jedinečný způsob, jímž se včely vzájemně informují o místech, kde se nachází pyl nebo nektar. Jedná se o včelí tanec. Když včela objeví místo bohaté na potravu, rychle se vrátí do úlu a – obklopena ostatními včelami – zahájí tanec. Vůně květin zachycená na těle tančící včely pomáhá dalším včelám určit místo, kde se potrava nalézá.

Rovněž sociální savci využívají feromony. Rypoš lysý je holé a slepé zvíře, které žije ve společenstvích v podzemních chodbách. Stejně jako u včel je každé společenství řízeno královnou. Ta jako jediná plodí potomstvo a feromony potlačuje reprodukci ostatních samic. Ostatní členové kolonie hloubí tunely a dbají o zajištění zásob potravy. Úkoly jsou rozděleny mezi všechny jedince, a tak můžeme hovořit o tzv. dělbě práce v kolonii.

Vedlejší texty, str. 25

Rypoš lysý je jediný savec, který žije v koloniích podobných těm včelím.

Kruhovým tancem (obrázek vlevo) informuje včela o výskytu potravy v blízkosti. Pokud je potrava na vzdálenějším místě, pak směr, ve kterém se nachází, vyjadřuje včela dvěma půlkruhy, tzv. vrtivým tancem (obrázek vpravo). Přímočará část pohybu včely svírá se svislicí plástu úhel, který odpovídá velikosti úhlu mezi přímkou směřující ke slunci a přímkou směřující potravě. Rovněž rychlost provedení pohybu podává informace o vzdálenosti, kterou je třeba urazit.

PÁROVÁNÍ

Když se dvě zvířata setkají za účelem spáření, nejprve se seznámí, aby překonala strach. U mnoha druhů toto vzájemné poznávání probíhá prostřednictvím složitých tanců a výměny velkého množství signálů.

Vzhůru do tance

Mnoho ptáků stvrzuje partnerství zasnubním tancem. Pozoruhodné vodní hry potápky chocholaté u této příležitosti patří mezi ty nejpropracovanější. Rozlišujeme čtyři druhy těchto tanců. Nejprve jedna potápka zmizí pod vodou, po chvíli se znovu objeví nad hladinou a začne energicky přešlapovat. Další pohyb spočívá v tom, že partneři potřásají svými hlavami. Následně potápka rychle připluje k druhému z dvojice a současně přitom stříká vodou kolem sebe, jak nejvíce dokáže. Nakonec se dvojice potopí a sbírá vodní řasy. Vynoří se zpět na hladinu, natahuje se k sobě a drží krky těsně nad vodou. Poté se oba jedinci napřímí a srazí hrudí. Tyto tance trvají několik týdnů, než dojde k páření.

Vedlejší texty, str. 26

Zasnubní tance potápky chocholaté jsou zkouškou vytrvalosti a obezřetnosti obou partnerů.

Štíři před pářením tančí několik hodin s propletenými klepety.

Láska, která „prochází žaludkem“

Pro samce některých živočišných druhů, zejména pavouků a štírů, představuje páření velmi rizikový podnik. Stačí jen trocha nepozornosti a samec poslouží partnerce jako potrava. U pavouků je totiž samec často menší než samička.

Samec křížáka obecného šplhá po pavučině, kterou samice utkala, a tahá za její vlákna. Takto rozvibrovaná vlákna nabádají samičku, aby na něj neútočila. Samec se přiblíží k samičce, spáří se s ní a hned se vzdálí, aby ho nesežrala. U jiných pavouků a některých druhů hmyzu samec upoutá samiččinu pozornost dárkem – hmyzem zabaleným v pavučině. Zatímco se samička prokousává k potravě, sameček se s ní může bezpečně spářit.

Tance pod vodou

Rovněž pod vodou se konají zasnubní tance. Koljuška je velmi rozšířená malá sladkovodní ryba. Když nadejde doba páření, samec upraví hnízdo na dně řeky. Aby přesvědčil samičku k naklazení vajíček do jeho hnízda, ukáže jí své červené břicho.

Samec čolka se dvoří samičce a potřásá před ní svým ocasem. Rychlost tohoto pohybu se u jednotlivých druhů čolka liší a samička reaguje jen v případě, kdy rozpozná, že se jedná o signál jejího vlastního druhu.

Vedlejší texty, str. 27

Sameček křižáka se ke své partnerce přibližuje opatrně. Pokud by skrz pavučinu nepředal samičce správné vibrace, mohla by ho považovat za hmyz a sežrat ho.

Zasnubní tanec čolků začíná tím, že samec předvádí samičce svůj ocas.

PROPRACOVANÁ ŘEČ

Zvířecí komunikace je z velké části založena na přenosu a interpretaci velmi jednoduchých informací. Některé druhy však využívají propracovanější kódy, které vědci analyzují, abychom jim lépe porozuměli.

Jestliže většina zvířat používá ke komunikaci jen primitivní signály, neplatí to pro nadanější živočišné druhy. Kombinace gest a zvuků jim umožňuje vyjádřit velkou škálu rozmanitých sdělení. Tato komplexnější forma komunikace je považována za opravdový zvířecí jazyk.

Podmořské diskuse

Delfini jsou inteligentní savci, kteří využívají ke vzájemné komunikaci zvuky. Lidské ucho tyto zvuky vnímá jako spleť pískotu, hvízdání a klapání. Delfini už jsou pravděpodobně natolik adaptovaní na prostředí, ve kterém žijí, že se nepotřebují nijak složitě vyjadřovat. Vědci se pokoušejí v jazyce delfinů oddělit jednotlivá „slova“, ale je to práce velice složitá.

Primáti se také řadí mezi druhy, které považujeme za inteligentní. Většina z nich žije ve skupinách a komunikuje spolu různými způsoby. Opice žijící v lese používají zejména zvuky. To je případ právě afrických opic – kočkodanů. Jakmile zahlédne kočkodan orla, vydá charakteristický skřek a ostatní opice se ihned ukryjí u země. Naopak jiným druhem křiku se kočkodani upozorní na blížícího se levharta a vytratí se do korun stromů. Další druhy primátů mají rovněž své varovné signály, které si ovšem někdy předávají jiným způsobem. Vizualním signálem primáta maki, zástupce jedné z čeledí lemurů, je potřásání ocasem s černobílými prstenci a uvolňování charakteristického pachu, který zesiluje sdělení.

Vedlejší texty, str. 28

Někteří přírodovědci jsou toho názoru, že delfini spolu mezi sebou „hovoří“ o místech, kde lze nalézt potravu.

Kočkodani varují rozmanitými skřeky před různými druhy nebezpečí. Zdá se ovšem, že jejich „slovní zásoba“ je omezená.

Nejinteligentnější primáti jako gorily a šimpanzi spolu komunikují složitějším způsobem. Tyto druhy jsou totiž schopny k přenosu různých sdělení zkombinovat zrak, sluch, čich, hmat i řeč těla.

Lidem se dokonce podařilo naučit několik goril a šimpanzů používat znaky vycházející z lidského jazyka. Tato zvířata tak ovládají více než padesát různých znaků, dokážou propojit dva až tři z nich a sestavit tak jednoduchou „větu“. Je dost dobře možné, že v přírodě jsou si tito primáti schopni vyměňovat informací ještě více.

Lidé se řadí rovněž mezi primáty. Jsou závislí zejména na verbální komunikaci, ale neopomíjejí ani gesta a výrazy tváře. Člověk je jeden z nejkomunikativnějších tvorů a studovat jeho chování a postoje je skutečně ohromující.

Vedlejší texty, str. 29

Primáti věnují hodně času a energie výchově mláďat, která napodobují gesta po svých rodičích.

Před několika tisíci lety začal člověk rozvíjet propracovanou řeč. Symbolika našeho jazyka, větná skladba a bohatá slovní zásoba nemá ve zvířecím světě obdoby.

POZNÁVEJ PŘÍRODU

Způsoby chování zvířat lze pozorovat všude. Přítomnost zvířat odhalíš díky stopám, které po sobě zanechala. Může se jednat o nory, hnízda, otisky v blátě nebo ve sněhu, chlupy zachycené na plotě, výkaly či zbytky potravy. Je vhodné řídit se dvěma následujícími radami: přibližuj se ke zvířatům proti směru větru a chovej se co nejtišeji.

Praktické rady

Vezmi si na sebe nepromokavé oblečení neutrální barvy. Pokud budeš chtít pozorovat život pod vodou, odrazy světla zmírní sluneční brýle. Nezapomeň si s sebou vzít také lupu a dalekohled. A pro větší pohodlí se ti může hodit i karimatka.

K přírodě se chovej ohleduplně

Dělej si poznámky a fotografuj, ale nikdy zvířata nechytej. Také je nesmíš vyděsit. Jedině tak můžeš pozorovat jejich přirozené chování. Nezanemáhávej po sobě žádné stopy (např. odpadky) a dodržuj zákazy a nařízení týkající se životního prostředí.

Vedlejší texty, str. 30

Pes očichává stopy, které zanechali na zemi jiní psi.

Drozd zpěvný brání zpěvem své teritorium.

V rybníku skřehotají žabí samci a lákají tak samice.

Mláďata vlaštovky otevírají dokořán zobák a dožadují se potravy.

Králici dupáním varují před nebezpečím.

Kůrovci rozežírají dubové dřevo.

Pečlivě si zaznamenej do zápisníku všechna svá pozorování. S identifikací živočišných druhů, na které cestou narazíš, ti pomůže ilustrovaný průvodce přírodou.

GLOSÁŘ

Bakterie: mikroskopický organismus žijící v těle živočichů. Některé bakterie způsobují nemoci, jiné jsou neškodné (např. ty, jež jsou u některých ryb zdrojem světla).

Feromon: chemická látka využívaná některými zvířaty k ovlivňování svého okolí.

Hejno: velké množství ryb stejného druhu.

Chování: činnosti a reakce zvířete jako např. spaní a krmení.

Instinkt: silný vrozený sklon k chování nutící živočichy jednat určitým nenaučeným způsobem.

Kolonie: skupina zvířat stejného druhu žijící pohromadě. U některých druhů, např. včel, pocházejí všichni členové kolonie z téže čeledi.

Kořist: zvíře představující úlovek predátora.

Larva: přechodné stadium hmyzu mezi vajíčkem a dospělým jedincem.

Noční živočich: zvíře aktivní v noci.

Parazit: živočich žijící na úkor jiného živého tvora.

Podřízený postoj: chování, kterým zvíře dává najevo podřízenost staršímu členu skupiny.

Predátor: zvíře, které pro přežití loví jiné živočichy.

Savec: teplokrevný živočich sající mateřské mléko.

Stridulace: zvuk vydávaný některými druhy hmyzu, který vzniká třením jedné části těla o druhou.

Symbióza: vzájemně výhodné spojení mezi dvěma zvířaty odlišného druhu.

Teritorium: území, které si nárokuje a brání jedinec nebo skupina zvířat.

Tykadla: smyslové orgány, které má hmyz a jiná malá zvířata umístěné na temeni hlavy. Slouží jak k čichu, tak k hmatu.

Vtištění (vtisknutí): proces učení v raném mládí, díky němuž mládě rozpozná své rodiče a následuje je.

Vybírání vší: činnost, kterou zvíře zbavuje kůži nebo kožich vší či jiných parazitů, a to jak sobě, tak jinému příslušníkovi stejného druhu.

Živočišný druh: množina živých tvorů, kteří vykazují stejné charakteristické rysy a mohou se mezi sebou rozmnožovat.

ZVÍŘATA NEJSOU HLOUPÁ

Jak zvířata komunikují? Na koho se svými signály obracejí? Jakou roli hraje komunikace v párování zvířat? Říkají zvířata vždy pravdu?

Na všechny tyto otázky, a ještě mnohé další, naleznete odpověď v publikaci *Způsoby komunikace* z edice *Zvířata nejsou hloupá*. Tato nová řada zkoumá říši zvířat a hledá podobné způsoby chování u savců, ptáků, plazů, ryb a hmyzu. Umožňuje mladému čtenáři poznat skutečné projevy inteligence u tvorů, které podvědomě za inteligentní ani nepovažujeme.

Na konci každého dílu edice dostává dítě užitečné rady, které ho vybízejí k pozorování zvířat a jejich chování v jeho bezprostředním okolí. Glosář mu zase pomůže porozumět odborným výrazům. Každá z těchto publikací vychází z pera odborníků, je bohatě ilustrována krásnými fotografiemi a kresbami a otevírá cestu k lepšímu porozumění světa zvířat.

2 KOMENTÁŘ

2.1 Překladatelská analýza výchozího textu

V teoretické části práce se nejprve věnuji překladatelské analýze francouzského originálu, která je klíčovým předpokladem zdařilého překladu. Jak zakladatel české teorie překladu Jiří Levý popisuje ve svém *Umění překladu* (2012), práce překladatele je třífázová – pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylizování předlohy. Překladatel má čtenáři také zprostředkovat ideově-estetické hodnoty originálu. A právě důkladné pochopení výchozího textu a jeho pečlivá analýza je pro to zásadní.

K analýze jsem si zvolila za inspiraci model Christiane Nordové, který popisuje v publikaci *Text Analysis in Translation* (1991), a vycházím také z publikace *Stylistická analýza českých a francouzských textů* (2012) a Jacobsonovy teorie funkcí (1995).

2.1.1 Stylistické vymezení textu

Nejprve je vhodné text zařadit z hlediska funkčních stylů. Výchozí francouzský text vykazuje rysy populárně-naučného stylu, který lze dále řadit pod styl odborný. Jak je pro tento styl typické, objektivní fakta jsou čtenáři zprostředkovávána přístupnou formou. Autor píše spisovnou francouzštinou a větná stavba je dobře srozumitelná. Souvětí jsou zpravidla krátká a jasná, syntakticky složitější souvětí se v textu vyskytují spíše výjimečně. Přesto je text výrazně informačně nasycen. Často se objevují infinitivní a participiální konstrukce, které napomáhají syntaktické kondenzaci textu. Co se týče slovesných časů, výrazně převládá přítomnost. Užití tohoto přítomného slovesného času si lze vysvětlit jeho obecnou platností a nadčasovostí sdělení, která autor předává. Autor využívá jak inkluzivní plurál, tak neosobní vyjádření, přičemž inkluzivní plurál je v textu zastoupen více. Slovesa jsou nejčastěji ve tvaru třetí osoby singuláru či plurálu. Slovní zásoba obsahuje termíny a odborná pojmenování, ale vzhledem k popularizačnímu charakteru textu se autor také v některých případech uchyluje k záměrné nepřesnosti a vágnosti. V textu dále převažuje výkladový slohový postup. Co se týče kompozice, text je propracován v horizontální linii a rozčleněn do několika kapitol a mnoha krátkých odstavců. V závěru je kniha rovněž opatřena glosářem. Ve vertikální linii si lze povšimnout textových konektorů, jež jsou důležité zejména pro zlepšení orientace v textu a podporují celkovou kohezi textu, různých velikostí a tučností písem v nadpisech, popisků u obrázků a celkově výrazného zastoupení ilustrací.

2.1.2 Vnětextové faktory

2.1.2.1 Autor

David Burnie vystudoval na univerzitě zoologii a postupem času se stal uznávaným biologem. Působil mimo jiné jako odborný poradce a konzultant pro televizní pořady o přírodě. Je autorem několika desítek knih a multimediálních titulů a na mnoha dalších se podílel. Jeho publikace pokrývají široké odborné spektrum z oblasti biologie. Věnují se vývoji života na zemi, dinosaurům, rostlinám, živočichům i lidskému tělu. Ve většině případů se jedná o různé ilustrované encyklopedie. Jeho díla se liší svým rozsahem a zaměřením na čtenáře. Některé publikace cílí na zvědavé čtenáře mladšího školního věku, jsou kratšího rozsahu a obsahují bohaté ilustrace. Jiné jsou vhodnější spíše pro starší žáky a nadšence. Další z nich bychom mohli nazvat publikacemi rodinného typu. Jeho tvůrčí činnost je v každém případě zaměřena na širokou veřejnost se zájmem o danou problematiku a nepředpokládá žádné dříve nabyté odborné znalosti.

2.1.2.2 Záměr a funkce textu

V této práci se věnuji publikaci *Pas bêtes, ces animaux! La communication*. Jak už napovídá samotný název, jedná se o text, který pojednává o způsobech komunikace v říši zvířat a evokuje, že se čtenář během četby dozví nové a zajímavé informace. Zároveň předjímá, že adresát bude pravděpodobně překvapen, jak propracované či jinak pozoruhodné mohou tyto způsoby být. Záměrem textu je zcela jistě jak předat čtenáři nenásilnou formou nové poznatky týkající se zvířecí komunikace, tak současně vzbudit nadšení pro zvířata a přírodu celkově. V neposlední řadě by autor mohl zamýšlet čtenáře podpořit v dalším bádání, vzdělávání, poznávání přírody nebo je inspirovat k rozšiřující četbě.

Lingvista Roman Jakobson definoval šest složek komunikace a jazykových funkcí. Rozlišuje fatickou, konativní, referenční, expresivní, poetickou a metajazykovou funkci. V našem textu zcela převládá funkce referenční, jež je informativní a zaměřená na kontext. Překladatel by tedy měl adresátům zprostředkovat a předat objektivní informace obsažené v originálu. Funkce konativní se v textu také výrazněji projevuje, a to zcela zásadním způsobem v kapitole *Poznávej přírodu*. Tato kapitola se nachází v závěru knihy a naprosto se odlišuje od těch ostatních. Autor v ní čtenáři radí, jak pozorovat chování zvířat v přírodě. Doporučuje mu, jak se má chovat, dává mu

praktické rady a nabádá ho, aby se k přírodě choval ohleduplně. Konativní funkce spočívá v tom, že se zde autor obrací přímo na čtenáře a vykazuje snahu na něj zapůsobit a ovlivnit ho. Využívá k tomu typický prostředek – imperativ. Rozkazovací způsob využívá v kapitole opakovaně:

choisis des vêtements imperméables, emporte avec toi une loupe, prends des notes, ne laisse aucune trace de ton passage, évite aussi de les effrayer, respecte la réglementation (s.30)

2.1.2.3 Adresát

Překládaná publikace *Pas bêtes, ces animaux! La communication* je kratšího rozsahu a v textu jsou výrazně zastoupeny ilustrace. Její populárně-naučný styl ji zpřístupňuje širokému spektru veřejnosti a od cílového adresáta se neočekává, že bude s problematikou dopředu blíže seznámen. Vzhledem k rozsahu, doprovodným ilustracím a celkovému stylu vyjadřování je však publikace určena zejména mladším a zvědavějším čtenářům se zájmem o zvířata a přírodu, kteří mají chuť se něco nového dozvědět. Odhaduji, že by kniha mohla zaujmout už děti od deseti let. Vzhledem k informační nasycenosti a velkému množství zajímavých informací ji dále mohou ocenit i starší čtenáři.

2.1.2.4 Médium, místo a čas

Publikace je ve formě klasického tištěného média v pevných deskách a už sama obálka knihy je výrazně ilustrovaná a předjímá celkový následný charakter knihy. O existenci její varianty přístupné v online podobě jsem nenašla žádné informace. *La communication* představuje jeden díl z řady *Pas bêtes, ces animaux!* Další díly se jmenují například *Le mimétisme*, *Le territoire* či *L'hibernation*. Náš text byl vydán nakladatelstvím Gamma v roce 1993 v belgickém městě Tournai. Přestože už od vytištění uplynulo dvacet pět let, nepředstavuje to v tomto případě žádný problém. Jazyk je současný, téma publikace je stále aktuální a informace také časem nezastaraly. Vědecké bádání sice za tolik let od vydání pravděpodobně v mnoha oblastech, kterých se publikace dotýká, pokročilo, ale v našem případě to nehraje žádnou zásadní roli vzhledem k faktu, že se nejedná o publikaci pro odborníky. Informace v námi studovaném textu navíc nejsou předávané v celé své šíři, odborné přesnosti a hloubce.

Celkově lze předpokládat, že publikace by si své čtenáře bez větších problémů našla i dnes, neboť téma na zajímavosti neztratilo.

2.1.3 Vnitrotextové faktory

2.1.3.1 Téma a obsah

Tématem knihy jsou způsoby zvířecí komunikace. Čtenář se nejprve v úvodní kapitole s problematikou obecně seznámí a dále je text rozčleněn na několik kapitol, které se vždy zabývají tématem konkrétněji. Po obsahové stránce se jednotlivé kapitoly věnují zbarvení a vzorům, komunikaci zvuky, úloze hmatu, pachové komunikaci, řeči těla, párování či organizovaným společenstvím. Třináctá kapitola *Poznávej přírodu* je praktický rádce pro čtenáře, kteří se rozhodnou poznávat přírodu zblízka. Autor jim zde doporučuje, čeho si při pozorování všímat, jak se správně obléci, co si s sebou vzít za vybavení a jak se správně v přírodě chovat. K dispozici je také glosář s vybranými výrazy.

2.1.3.2 Kompozice textu

Text začíná úvodní kapitolou, které je vyhrazena jedna strana. Dále následuje dvanáct kompozičně identických kapitol. Každá z nich je rozčleněná na další dvě až tři menší podtémata, která mají svůj nadpis. Jednotlivým kapitolám jsou vždy věnovány dvě strany a zabývají se zpravidla konkrétnějším způsobem komunikace a chování zvířat. Všechny jsou doplněné několika ilustracemi, jež se bezprostředně týkají hlavního textu a jsou opatřeny popiskem. Třinácté kapitole *Poznávej přírodu* je, stejně jako té úvodní, vyhrazena jen jedna strana. A na poslední straně nalezneme abecedně řazený glosář, ve kterém jsou definovány některé klíčové pojmy.

2.1.3.3 Neverbální prvky

Publikace je bohatě ilustrovaná, obrazový materiál zabírá zhruba polovinu veškeré plochy, která je k dispozici. Nejčastěji se jedná o fotografie a kresby, ale v poslední kapitole se setkáme i s nákresem. Obrázky se vždy bezprostředně týkají informací obsažených v textu. Popisek buď objasňuje výjev na obrázku, doplňuje informace k základnímu textu, opakuje myšlenku jinými slovy a uvádí konkrétní příklad k jevu či situaci, která byla popsána v hlavním textu. V některých případech se jedná

o různé kombinace zmíněného. Grafická úprava hraje zásadní roli v přehlednosti celé publikace. Nadpis kapitol je vždy tučným a velkým písmem a poté následují dvě až tři úvodní věty rovněž tučně. Ty částečně plní funkci perexu, jenž známe z publicistického stylu. Poté bývá hlavní text rozdělen do dvou až tří podkapitolek s vlastními nadpisy psanými opět tučným písmem. V neposlední řadě se v textu nachází mnoho popisků k ilustracím. K těm je opět využito tučné písmo, ale jeho velikost je naopak menší. Jiné neverbální prvky, jako jsou grafy či tabulky, se v textu nenalézají.

2.1.3.4 Lexikum

Jak lze u populárně-naučného textu očekávat, kniha je napsaná spisovným jazykem a setkáváme se v ní s mnoha odbornými výrazy. Termíny pocházejí téměř výhradně z oblasti biologie a úzce se vážou k tématu publikace. Jedná se například o následující:

stridulation, territoire, mimétisme, empreinte, symbiose, phéromone, bactérie, parasite

S porozuměním termínům čtenář nemá problémy, neboť autor bere v potaz věk a neodbornost cílových adresátů a většinu klíčových odborných výrazů jim vysvětluje přímo v textu, v glosáři na konci publikace či na obou místech současně:

Certains animaux communiquent grâce aux phéromones, substances chimiques odorantes qu'ils libèrent dans l'air. Celles-ci sont si concentrées qu'une quantité infime suffit à attirer un partenaire ou à influencer le comportement d'un rival. (s.17)

phéromone : substance chimique utilisée par certains animaux pour influencer leur entourage (s.31)

Jak lze pozorovat v ukázce výše, autor v tomto případě už výraz *feromony* vysvětlil dostatečně v textu, ale zároveň termín zařadil i do závěrečného glosáře, kde ho definoval obecněji.

Dalším významným lexikálním rysem je výrazně zastoupené sémantické pole z oblasti geografie, neboť v textu autor často hovoří o tom, kde jednotlivá zvířata žijí či

kde se lze s daným jevem setkat. Toponyma a pojmy z oblasti geografie prostupují celým textem:

le désert nord-américain (s.5), *forêts tropicales d'Afrique occidentale* (s.6), *Amérique du Sud* (s.8), *l'Atlantique Nord* (s.10), *la mer Rouge* (s.10), *Nouvelle-Zélande* (s.11), *l'Antarctique* (s.14), *la savane africaine* (s.16), *Madagascar* (s.17), *les plaines d'Afrique* (s.22), *la mer des Caraïbes* (s.23)

V publikaci je nejvýraznější koncentrace biologických názvů živočichů. V textu je jich zmíněno opravdu velké množství a můžeme pozorovat, že ve francouzštině se latinských výrazů využívá více. Francouzské domácí ekvivalenty existují zpravidla u známějších, rozšířenějších či běžnějších živočichů, velmi často však i v jejich etymologii latinský původ či vliv stejně nalezneme. Latinská pojmenování se, na rozdíl od češtiny, používají ve francouzském jazyce i v textech našeho typu, protože pro některé živočichy jiný název jednoduše není. Čtenáři jsou na to tedy zvyklí a nepovažují to za překážku a rys přílišné odbornosti. Ve výchozím textu se objevují například následující latinská pojmenování:

Danaus chrysippus, *Hypolimnas misippus* (s.9), *Photoblepharon palpebratus* (s.10)

Další výraznou skupinou jsou pojmenování, která z latinských názvů přímo vycházejí. Pro srovnání uvádím vedle sebe několik francouzských a českých označení zároveň s latinským názvem rodu nebo čeledi jednotlivých živočichů:

Triturus (rod) - *le triton* (s.27) – čolek (s.28)

Syrphidae (čeleď) - *le syrphe* (s.9) – pestřenka (s.10)

Labroides (rod) - *le labre* (s.7) – pyskoun (s.7)

Dendrobates (rod) - *les dendrobates* (s.8) – pralesničky (s.9)

V našem textu se nacházejí i původní francouzské výrazy. Uváděné příklady jsou navíc i zvukomalebné. Onomatopoická slova napodobují přirozené zvuky, v našem případě ty, které jednotlivá zvířata vydávají:

criquets (s.13)

grillons (s.13)

2.1.3.5 Morfologie a syntax

Ve výchozím francouzském textu převládá téměř výhradně *présent de l'indicatif*, což přímo souvisí s referenční funkcí, která je v textu dominantní. Oznamovací způsob přítomného času je využíván z důvodu potřeby autora vyjádřit obecně platná fakta:

Le mandrill est un grand singe des forêts tropicales d'Afrique occidentale. (s.6)

Les fous de Bassan nichent en colonies sur des falaises ou des ilots rocheux. (s.14)

Další slovesný čas, který autor v textu použil, je imperativ. Jak už bylo zmíněno, jedná se o poslední kapitolu *Poznávej v přírodu*, kde se objevuje z důvodu přímého apelu na čtenáře:

emporte avec toi une loupe (s.30), *prends des notes* (s.30)

V malé míře se objevuje se i *conditionnel présent*:

D'après les scientifiques, les photophores pourraient servir à la reconnaissance entre individus et à la recherche d'un partenaire, mais aussi à tromper des prédateurs. (s.10)

Vědci se domnívají, že fotofory mohou sloužit k vzájemnému rozpoznávání jedinců, k hledání partnera i k ošálení predátorů. (s.11)

Kondicionál přítomný byl ve výše uvedené ukázce z textu použit z důvodu toho, že informace není stoprocentně ověřená a připouští mírnou nejistotu. Vědci si danou informací nejsou zcela jistí, přestože se pravděpodobně jedná o hypotézu, která své

odůvodnění má. Zároveň by bylo možné kondicionál vnímat i tak, že se autor osobně jeho použitím od informace mírně distancuje.

Jak již bylo řečeno, větná stavba je srozumitelná a souvětí jsou ve většině případů kratší a snadno pochopitelná. Syntaktické kondenzace textu je dosahováno prostřednictvím přítomného participia (*en hérissant ses poils et en montrant les dents*, s.19) či infinitivních konstrukcí (*pour annoncer son arrivée*, s.14). Tyto prostředky jsou velice časté a napomáhají vyjádřit na poměrně malém prostoru velké množství informací. To je ostatně typické pro celou naši publikaci. Čtenáři se sice dostává do rukou úzká kniha, která je opatřena znatelným počtem ilustrací, ale už v průběhu čtení si začneme uvědomovat, že se jedná o informačně nasycené dílo. Do některých delších souvětí autor vměstnal tolik informací, že bylo potřeba tato souvětí rozdělit.

Na zadní straně obálky ožívují text i řečnické otázky (*Quel est le rôle de la communication dans la formation des couples? Les animaux disent-ils toujours la vérité?*) Autor na ně v následujícím odstavci záměrně neodpovídá, neboť jejich funkcí je čtenáře podnítit k přečtení publikace, kde odpovědi nalezne.

2.2 Překladatelské problémy a jejich řešení

V této kapitole se budu věnovat některým překladatelským problémům, se kterými jsem se během překladu setkala, a jejich řešení.

2.2.1 Glosář

Publikace je na konci knihy vhodně doplněna glosářem. V případě potřeby si může čtenář jednoduše dohledat význam alespoň některých klíčových slov, která nezná. Autor celkem vybral dvacet jedna odborných či jinak obtížných výrazů, jež definoval právě s ohledem na potřeby čtenářů. Snažil se vybrat buď takové výrazy, které se často opakují a jsou pro porozumění klíčové, anebo odborná pojmenování, o nichž si je vědom, že v textu nebyla blíže vysvětlena. Jedním z výrazů, jenž autor v glosáři vysvětluje, je *congénère*:

congénère : animal appartenant à le même espèce (s.31)

Z definice vyplývá, že se jedná o jednoslovný termín, který vyjadřuje zástupce stejného živočišného druhu. Český jazyk však takovým jednoslovným výrazem nedisponuje a danou skutečnost tak musíme v našem jazyce popsat. Z tohoto důvodu jsem se při překladu rozhodla tento termín zcela vynechat. Glosář si vyžadoval i dalšího zvláštního zacházení. Při překladu jsem se snažila o stručnost a přiblížení se stylu definic, ale zároveň daný odborný výraz adekvátně a jasně vysvětlit především se zřetelem na potřeby čtenářů a populárně-naučný charakter celého textu. Základním účelem bylo docílit toho, aby čtenáři neznámé termíny pochopili. Francouzské výrazy jsou, jak bývá zvykem, v glosáři abecedně seřazené. V českém překladu jsem ke stejnému kroku také přikročila, a tudíž si pořadí výrazů ve francouzské a české verzi neodpovídá.

2.2.2 Přísloví

V této části bych se ráda věnovala následujícímu přísloví, jehož překlad bylo třeba vyřešit:

Dans le règne animal, l'habit ne fait pas toujours le moine (s.9)

Ve zvířecí říši může zdání klamat. (s.10)

V kapitole, která se zabývá mimikry, se setkáváme s variací přísloví *L'habit ne fait pas le moine*. V češtině sice toto přísloví také existuje a má stejný význam, ale přesto jsem se mu rozhodla v překladu vyhnout. Česká varianta *Ne každý mnich, kdo kutnu nosí*, je totiž z mého pohledu problematická hned z několika důvodů. Na rozdíl od francouzštiny je problematické již slovo kutna. Francouzské *l'habit* je výraz, který má mnohem širší význam než české slovo *kutna*. A vzhledem k běžně používanému slovesu *habiller* nedělá porozumění slovu *l'habit* francouzským čtenářům problémy. Naopak o povědomí českých mladých čtenářů o významu slova *kutna* by se dalo pochybovat. V češtině je pojmenování *kutna* vyhrazeno pouze pro dlouhý svrchní mnišský oděv, případně tak lze označovat kněžský oděv obecně. V celém textu je navíc již tak poměrně mnoho náročných výrazů, se kterými mohou mít čtenáři problémy, ale týkají se alespoň bezprostředně tématu. Zatěžovat čtenáře těžko srozumitelným příslovím není příliš žádoucí. V případě, že by čtenáři, jak bylo naznačeno, přísloví neznali, ztrácí jeho užití význam, neboť jeho česká varianta by je nenásilně a jasně do problematiky mimetismu neuvedla. Dospěla jsem tedy k názoru, že bude vhodnější držet se smyslu a zvolila jsem překlad *Zdání klame*.

2.2.3 Lexikum

Lexikum představuje v našich textech zřetelný rys a je tak žádoucí se mu více věnovat.

2.2.3.1 Odborná pojmenování

Překládaný text je populárně-naučného charakteru a jeho hlavním cílem je čtenáře poučit a rozšířit jejich povědomí o způsobech, jakými spolu zvířata komunikují.

Proto je přirozené, že se v celém textu nachází velké množství termínů a odborných výrazů, se kterými je potřeba vhodně pracovat.

Vzhledem k odlišnostem výchozího a cílového jazyka se může stát, že jazyky nemají přesné, ekvivalentní označení pro identické skutečnosti, objekty a jevy. To platí i pro odborná pojmenování v našem textu. Jak už bylo zmíněno výše, v části věnující se glosáři, jedná se například o termín *congénère*, který nemá v češtině žádný jednoslovný ekvivalent a je potřeba ho při překladu popsat:

pour indiquer leur présence à leurs congénères (s.16)

kerou dávají dalším zástupcům svého druhu najevo svou přítomnost (s.17)

en reniflant un congénère (s.16)

očicháváním ostatních příslušníků svého druhu (s.17)

Další z takových odborných pojmenování se nachází přímo v jednom z podnadpisů. Jedná se zároveň o posun ve prospěch přesnosti:

Activités substitutives (s.21)

Odvedení pozornosti náhradní činností (s.22)

Co se týče latinských názvů obecně, hovořili jsme již o tom, že francouzští čtenáři se s nimi setkávají poměrně běžně. Pro latinská pojmenování často ani francouzský ekvivalent neexistuje. To ovšem nelze říci o češtině. Latinské názvy používáme pouze ve vysoce odborných a specializovaných textech, kterým naše publikace rozhodně není. Všechna rodová i druhová jména živočichů tedy uvádím pod českým názvem. V jednom případě se mi ale český ekvivalent dohledat nepodařilo a domnívám se, že pravděpodobně vůbec neexistuje, neboť přestože náš jazyk disponuje širokým repertoárem českých výrazů, není to stoprocentní. Jedná se například o zástupce motýlů:

Hypolimnas misippus

Naopak pro jiného motýla český název existuje:

Danaus chrysippus (s.9)

monarcha východní (s.10)

Pokud se budeme věnovat odborným výrazům a cizím slovům obecně, můžeme říci, že bylo důležité při překladu pomýšlet na volbu mezi internacionalismem a českým označením. Pokud je česká varianta přesná, není důvod ji nevyužít. Mezi příklady, kdy bylo žádoucí uchýlit se k českému názvu, patří například následující slova:

des experts (s.14) – *odborníci* (s.15)

efficaces (s.8) – *účinné* (s.9)

limités (s.16) – *omezené* (s.17)

2.2.3.2 Opakování

S lexikem úzce souvisí i problematika opakování stejných slov v rámci krátké kapitoly či jednotlivých odstavců sestávající se jen z několika málo vět.

Čeština je jazyk více citlivý na opakování slov než francouzština. V našem jazyce bývá repetice výrazů ve většině případů považována za nevyhovující stylistický nedostatek. I samotní čtenáři jsou k tomuto jevu zpravidla vnímaví a považují ho za projev neuspokojivé úrovně kreativity autora při práci s jazykem a možnostmi, které mu nabízí. V případech, kdy to bylo možné, jsem se tak repetici snažila různými způsoby vyhnout.

Například v kapitole *Être et paraître* se ve francouzském textu objevuje adjektivum *inoffensif* hned čtyřikrát, z toho jednou na první straně kapitoly a třikrát na druhé:

ils sont totalement inoffensifs (s.8)

bien qu'inoffensives (s.9)

ce syrpe est bien inoffensif (s.9)

tous les animaux inoffensifs (s.9)

Do češtiny jsem při překladu zvolila slovo *neškodný*, a to v úvodu na straně osm a jedenkrát na straně devět u popisku obrázku. V dalších dvou větách jsem podle smyslu celé věty adjektivum nahradila:

ačkoli jsou zcela neškodné (s.9)

a třebaže nejsou nebezpečné (s.10)

ale je neškodná (s.10)

všechna zvířata, jichž se není třeba bát (s.10)

Ve výchozím textu bylo také třikrát na jedné jediné straně použito identické infinitivní předložkové konstrukce, a k tomu ještě jednou téhož slovesa v indikativu. K překladu do češtiny jsem využila různá synonyma, která čeština v daném kontextu nabízí:

pour attirer vers elles des proies (s.11)

pour attirer des partenaires (s.11)

affamées, certaines lucioles femelles attirent les mâles (s.11)

pour attirer des proies (s.11)

aby k sobě přivábily kořist (s.12)

k přilákání partnera (s.11)

některé hladové samičky světlušek lákají samce (s.12)

a lákají tak kořist (s.12)

Ve francouzském originálu se v téže kapitole vyskytovala rovněž další infinitivní konstrukce s předložkou *pour*, kterou jsem přeložila dvěma různými způsoby. Využila jsem rozmanitosti možností, jež mi kontext nabízí. Zároveň jsem se vyhnula i nežádoucímu opakování stejných výrazů:

pour tenir les autres animaux à l'écart (s.8)

aby se od nich ostatní zvířata držela stranou (s.9)

pour tenir les prédateurs à l'écart (s.9)

aby se k nim predátoři nepřibližovali (s.10)

2.2.4 Interpunkce

V našem textu je poměrně zajímavé i srovnání využití interpunkce ve výchozím a cílovém textu.

2.2.4.1 Uvozovky

Uvozovky jsou nejvýraznější interpunkční znaménko, které autor využívá průběžně v celé publikaci. Ve francouzštině se používají uvozovky dvojité boční. V českém jazyce lze užít různé varianty, ale pokud je to možné, doporučuje se využívat základní dvojité. Uvozovky mohou mít různý význam, v našem textu se však nejedná o klasickou přímou řeč, ani ironii. Upozorňuji na fakt, že výraz v uvozovkách není přesný. Ve většině případů, kdy byl výraz dán do uvozovek v originálu, jsem uvozovky ponechala i v češtině:

La baudroie abyssale repose immobile sur le fond, agitant un « ver » lumineux devant sa gueule. (s.11)

Ďas mořský leží nehybně na dně a svým světélkujícím „tykadlem“ pohybuje před tlamou. (s.12)

Une fois le danger passé, l'opossum « ressuscite » et disparaît. (s.19)

Jakmile nebezpečí pomine, vačice „ožije“ a vytratí se. (s.19)

Les scientifiques cherchent à isoler des « mots » dans le langage des dauphins. (s.28)

Vědci se pokoušejí v jazyce delfínů oddělit jednotlivá „slova“, ale je to práce velice složitá. (s.29)

Ve třech případech nejsou ve výchozím textu uvozovky uvedeny, ale rozhodla jsem se je po vzoru předcházejících případů do českého překladu doplnit. Stalo se tak v těchto větách:

Kočka zahnaná do úzkých nahrbí hřbet, naježí srst a „syčí“. (s.19)

Acculé, le chat fait le gros dos en hérissant les poils et en soufflant (s.18)

Kočkodani varují rozmanitými skřeky před různými druhy nebezpečí. Zdá se ovšem, že jejich „slovní zásoba“ je omezená. (s.29)

Les grivets ont des cris variés pour signaler les différents dangers, mais leur vocabulaire semble limité. (s.28)

Zůstávají v kontaktu díky pachové stopě, kterou po sobě zanechala housenka v čele „výpravy“. (s.23)

Elles restent en contact grâce à la trace odorante laissée par la chenille qui mène la caravane. (s.23)

Uvozovky jsem také dvakrát využila u podnadpisů:

Uniformes distinctifs (s.7)

Rozlišovací „kabátek“ (s.7)

V tomto případě se navíc jedná o rčení:

Un amour dévorant (s.27)

Láska, která „prochází žaludkem“ (s.27)

2.2.4.2 Otazník a vykřičník

V textu se setkáváme i s interpunkčními znaménky, jakými jsou otazník a vykřičník. Otazník byl využit zejména během série otázek v úvodu textu na zadní straně obálky. Jedná se o klasický tázací způsob, otázky jsou však řečnické a jak už bylo řečeno, jejich funkcí je motivovat k přečtení publikace:

Comment les animaux communiquent-ils ?

À qui adressent-ils des signaux ?

Quel est le rôle de la communication dans la formation des couples ?

Les animaux disent-ils toujours la vérité ?

Otazník byl zachován také ve dvou podnadpisech:

À qui est destiné le message ? (s.5)

Ke komu promlouvají? (s.6)

Lueurs d'espoir ? (s.11)

Záblesky naděje? (s.11)

Co se týče užití vykřičníku v českém překladu, rozhodla jsem se jej pro zachování expresivity u podnadpisu *Predátore, dej si pozor!* ponechat. V kapitole *Poznávej přírodu* jsem u vět se slovesem v imperativu vykřičníky nevyužila a zvolila variantu rozkazovacího způsobu slovesa s tečkou:

Dělej si poznámky a fotografuj, zvířata ale nikdy nechytej. (s.31)

Nezapomeň si s sebou vzít také lupu a dalekohled. (s.31)

Nezanechávej po sobě žádné stopy (např. odpadky) a dodržuj zákazy a nařízení týkající se životního prostředí. (s.31)

Záměrně jsem oslabila důraz na rozkaz, který by vykřičník evokoval. Tečka dle mého názoru nijak neubírá na celkovém apelativním vyznění výpovědi. Navíc podporuje cíl, kterým je předat čtenářům rady, nabádat je k dodržování základních pravidel pobytu v přírodě a především je celkově motivovat k poznávání přírody přátelskou formou. Méně direktivní způsob s tečkou je ve výsledku k dosažení záměru vhodnější.

2.2.4.3 Dvojtečka a tři tečky

Dvojtečka je v textu užita ke klasickým účelům, mezi které řadíme uvozování výřtu a rozvedení či odůvodnění myšlenky:

Tu détecteras la présence d'animaux grâce aux nombreuses traces de leur passage : terriers, nid, empreintes dans la boue ou la neige, poils accrochés à une clôture, excréments, reliefs de repas... (s.30)

V případě výčtu jsem místo dvojtečky zvolila pro větší dynamizaci a plynulost možnost text rozdělit:

Prítomnosť zvierat odhalíš díky stopám, ktoré po sobě zanechala. Môže sa jednat o nory, hniezda, otisky v bláto alebo ve snehu, chlupy zachycené na plotě, výkaly či zvyšky potravy. (s.31)

Les membranes en forme de poches que des nombreux batraciens possèdent au niveau de la gorge jouent le rôle d'amplificateurs : elles se remplissent d'air quand l'animal coasse et vibrent comme la peau d'un tambour. (s.13)

Zde jsem v překladu dvojtečku opět nevyužila a souvětí jsem také rozdělila:

Mnoho obojživelníků má v úrovni krku membrány ve tvaru kapsy, které zvuky zesilují. Když zvíře zakváká, membrány se naplní vzduchem a vibrují jako kožená membrána bubnu. (s.13)

Autor v textu využil i tři tečky. V českém populárně-naučném textu je však považují za stylisticky nevhodné a rozhodla jsem se jejich smysl zachovat prostřednictvím slova *například*:

Ne laisse aucune trace de ton passage (détritus...) et respecte la réglementation en matière d'environnement. (s.30)

Nezanechávaj po sobě žádné stopy (např. odpadky) a dodržuj zákazy a nařízení týkající se životního prostředí. (s.31)

2.2.4.4 Pomlčka a závorky

Autor v textu k rozčlenění souvětí nevyužívá středník, ani pomlčku. Využívá spíše dvojtečku, o které jsme hovořili v předcházející části. V českém překladu jsem několikrát k použití pomlčky přistoupila zejména v místech, kde v originále byly čárky:

la plupart des oiseaux chantent deux fois par jour, à l'aube et au crépuscule, (s.15)

Většina ptáků zpívá dvakrát denně – za rozbřesku a za soumraku. (s.16)

Závorky jsem v překladu využívala obdobně jako autor:

certaines combinaisons de couleurs (points ou raies jaunes, noirs ou rouges) (s.8)

některé kombinace barev (žluté, černé a červené tečky nebo pruhy) (s.9)

2.2.5 Číslovky

Poměrně zajímavý je i způsob, jakým autor ve francouzském originálu kombinuje zápis číslovek. Zaznamenává je jak čísly, tak slovně:

quatre danses (s.26)

deux bons conseils (s.30)

plus de 50 signes différents...enchaîner 2 ou 3... (s.29)

son hurlement perçant portant à plus de 2 km (s.12)

Vzhledem k tomu, že jiné určité číslovky se v textu nevyskytují a jedná se o nižší hodnoty, způsob zápisu jsem v cílovém textu sjednotila a všechny napsala slovně.

2.3 Překladatelské postupy

Francouzština a čeština jsou typologicky velmi odlišné jazyky a překladatel tak může využít metodu doslovného překladu jen výjimečně. V této části práce se věnuji základním překladatelským postupům, k nimž během převodu mezi jazyky přistupujeme. Je důležité si také uvědomit, že se mohou postupy často překrývat a neseťkáváme se tak s nimi v jejich základní a holé podobě. V této kapitole vycházím z modelu Aleny Tionové, který představuje ve své publikaci *Francouzština pro pokročilé* (2000). Tionová zde definuje překladatelské postupy, jakými jsou transpozice, koncentrace, diluce, étoffement, dépouillement a modulace. Ve svém překladu jsem některé z těchto postupů také využila a v následujících podkapitolách uvádím konkrétní příklady z textu.

2.3.1 Transpozice

Nejprve se budeme věnovat dvěma druhům překladatelského postupu transpozice – transpozici slovního druhu a syntaktické transpozici.

2.3.1.1 Transpozice slovního druhu

Při transpozici slovního druhu dochází v cílovém jazyce k vyjádření téhož sémantického obsahu jiným slovním druhem. V některých případech je transpozice povinná, v jiných pouze fakultativní. Dále také rozlišujeme mezi jednoduchou a dvojnásobnou, případně i několikanásobnou, transpozicí. Základem dvojnásobné transpozice je jedna primární, přičemž ta druhá, sekundární, z ní vyplývá a závisí na ní. Následující případ je příkladem jednoduché a povinné transpozice. Francouzské substantivum bylo v českém překladu nahrazeno adjektivem:

les oiseaux de mer (s.14)

mořští ptáci (s.15)

2.3.1.2 Syntaktická transpozice

Dalším druhem transpozice, ke které při překladu běžně dochází, je takzvaná syntaktická transpozice. Jedná se zpravidla o to, že větné členy mění v dané větě svou funkci. Například u sloves se jedná o změnu pasivního rodu v aktivní či naopak. Dalším

typickým příkladem syntaktické transpozice je vyjádření samostatného větného členu v cílovém jazyce vedlejší větou. V našem studovaném textu docházelo častěji k nejprve zmiňovanému jevu. V prvním případě se trpný rod přeložil do češtiny aktivním, z příslovečného určení původce děje se stal podmět (sacs – měchýřky) a z podmětu předmět (le son – kvákání):

Le son est amplifié pas deux sacs vocaux. (s.13)

Jejich kvákání zesilují dva rezonanční měchýřky. (s.14)

V druhém případě byla francouzská aktivní konstrukce přeložena do češtiny pasivně:

le pelage brun du mâle le camoufle (s.6)

samec je díky své hnědé srsti maskován (s.7)

2.3.2 Koncentrace a diluce

Koncentraci a diluci lze také považovat za další druhy transpozice. Během těchto postupů dochází k zúžení či rozšíření textu co do počtu slov. Členy a jiná pomocná slova vycházející z gramatického systému daného jazyka však do tohoto počtu nezahrnujeme. Následující ukázka je příkladem diluce do českého jazyka:

respecte la réglementation en matière d'environnement (s.30)

dodržuj zákazy a nařízení týkající se životního prostředí (s.31)

2.3.3 Étoffement a dépouillement

Překladatelské postupy étoffement a dépouillement vycházejí z potřeby řešit problematiku francouzských předložek, neboť ty nejčastěji používané, jakými jsou *de* a *à*, už v některých případech nevyjadřují konkrétní obsah. V případě étoffement je tak nahrazujeme či doplňujeme plnovýznamovým slovem. Tohoto postupu tedy využíváme, jak ze situace vyplývá, zejména při překladu do francouzského jazyka. Dépouillement je postup opačný, při kterém dochází k náhradě plnovýznamového výrazu pomocným. Takto vyjádřený vztah tedy není nijak rozvitý. Při překládání do češtiny jsem

k dépouillement přikročila. V následující ukázce si můžeme povšimnout, jak lze v češtině vyjádřit danou skutečnost stručně a jasně pomocí holé předložky:

des études menées sur des pinsons (s.15)

studie o pěnkavách (s.15)

V některých případech lze využít flektivního charakteru češtiny a překládat bezpředložkovým pádovým spojením:

le cri poussé par son partenaire (s.14)

křik svého partnera (s.15)

2.3.4 Modulace

Modulace je překladatelský postup, jenž spočívá v odlišném přístupu k realitě. Jedná se o změnu ve výpovědi, která vzniká z důvodu odlišného úhlu pohledu na danou skutečnost. Rozlišujeme modulaci lexikální, která probíhá na úrovni jednotlivých slov, a syntaktickou, jež se týká obměn ve větné struktuře. V následujících ukázkách je možno hovořit ještě konkrétněji o modulaci antonymické:

fais le moins de bruit possible (s.30)

chovej se co nejtíšeji (s.31)

laissent en paix (s.9)

neubližují (s.10)

2.4 Posuny v překladu

K posunům v překladu dochází jak v rovině makrostylistické, tak mikrostylistické. Katharina Reissová (Popovič, 1971) popisuje na makrostylistické úrovni aktualizaci, lokalizaci, adaptaci. Jedná se o změny, které se týkají času, místa a postav či reálií. K takovým posunům však v našem překladu vzhledem k tématu a charakteru výchozího textu nedochází, v knize se například neobjevují žádné informace, které se vážou k výchozí kultuře.

Anton Popovič (Gromová, 2009) rozlišuje konstitutivní (objektivní) a individuální (subjektivní) posun. Mezi nejčastější druhy individuálního posunu řadí simplifikaci a explicitaci v překladu. A na mikrostylistické rovině Popovič hovoří o výrazové shodě (substituce, záměna), výrazovém zeslabení (nivelizace, ztráta) a zesílení (typizace, individualizace).

Jiří Levý (2012) se zase věnuje problematice stylistického ochuzování a uvádí mimo jiné jeho tři typy: obecný pojem místo konkrétního, stylisticky neutrální slovo místo citově zabarveného a malé využití synonym.

2.4.1 Generalizace

V tomto případě jsem místo konkrétnějšího označení slova *perchoir* zvolila obecnější popis *z vyvýšeného místa*. Došlo tak k lexikálnímu ochuzení slovníku a zobecnění významu:

La plupart, comme le troglodyte, chantent d'un perchoir élevé pour que le son porte loin. (s.15.)

Většina z nich, jako například střízlík, zpívá z vyvýšeného místa, aby se zvuk nesl daleko. (s.15)

Výraz *perchoir* nabízel možnosti překladu jako bidélko či hřad, ale tyto varianty vnímám jako problematické, protože mohou u čtenáře vyvolat nežádoucí a matoucí představu. Hřad totiž většinou evokuje nějaké člověkem vybudované místo, kde přespává drůbež, a bidélko bychom zpravidla hledali v ptačí kleci nebo u budky na našich zahrádkách. V případě sdělení o střízlíkovi se jedná opravdu jen o jakékoli vyvýšené místo, ze kterého se jeho zpěv bude šířit do větší dálky. Smysl sdělení tak byl

zachován, a dokonce bychom mohli uvažovat i o tom, že v tomto případě generalizace způsobila paradoxně větší přesnost a celková informace se nyní více blíží realitě.

Za další příklad generalizace bychom mohli považovat i následující příklad, ve kterém také došlo k zobecnění významu:

Un matelas de camping t'évitera des courbatures ! (s.30)

A pro větší pohodlí se ti může hodit i karimatka. (s.31)

2.4.2 Konkretizace

Opakem generalizace je posun v překladu zvaný konkretizace. V překladu jsem tohoto postupu několikrát využila. Obecnější výraz jsem zpřesnila zpravidla za účelem větší přesnosti nebo srozumitelnosti:

cet animal herbivore vit en petits groupes (s.12)

tento býložravec žije v malých tlupách (s.13)

V tomto případě jsem v souvislosti s vřešťanem zvolila konkrétní a naprosto přesný výraz *tlupa*, neboť se o skupinách opic běžně používá a do textu zapadá.

Ke konkretizaci jsem přistoupila i zde:

les gnous communiquent entre eux par des gestes et des cris (s.22)

pakoně spolu komunikují gesty a bručivými zvuky (s.23)

V celé publikaci se výrazy *des cris/le cri* objevují v souvislosti s mnoha různými druhy zvířat. Na několika místech jsem se rozhodla v češtině zvuky upřesnit, aby o nich čtenář získal jasnější představu.

A v závěrečné ukázce můžeme znovu sledovat případ posunu k přesnosti. Opět byl obecnější výraz *otevřít* nahrazen konkrétnějším a exaktnějším slovesem *rozbít*:

attendant que le ratel ouvre le nid (s.23)

počká, až ho medojed rozbije (s.24)

2.4.3 Explicitace

Explicitace je takový posun v překladu, při kterém nahrazujeme implicitní vyjádření explicitnějším. Často si čtenáře jaksi předcházíme, usnadňujeme mu porozumění, text mu zpřístupňujeme a činíme ho srozumitelnějším:

il se dresse (s.5)

začne se natahovat po potravě (s.6)

Pro francouzštinu jsou navíc abstraktnější výrazy typické, čeština si naopak často žádá vyjádření jasnější:

directement vers la source (s.17)

přímo za samičkou (s.18)

Mezi způsoby explicitace se řadí i vnitřní vysvětlivky:

comme le monarque (s.8)

jako motýl monarcha (s.9)

ZÁVĚR

V první části této bakalářské práce jsem přeložila celou publikaci *Pas bêtes, ces animax! La communication* do češtiny a následně zanalyzovala originální text a okomentovala nejvýraznější problémy, se kterými jsem se během procesu překladu setkala. Věnovala jsem se rovněž využitým překladatelským postupům a posunům, ke kterým došlo. Potěšilo mne, že jsem mohla přeložit knihu v celém rozsahu, neboť jsem se tak mohla setkat s rozmanitějšími problémy a překlad se stal zajímavějším. Pokud by publikace byla delšího rozsahu, pravděpodobně bych pro účely bakalářské práce nepřekládala poslední kapitolu, glosář ani text na zadní straně obálky.

Jednalo se o populárně-naučný text týkající se způsobů zvířecí komunikace, který cílí na mladé zvědavé čtenáře. Zároveň představuje kniha *Pas bêtes, ces animaux! La communication* můj první delší text, jenž jsem překládala. Získala jsem díky tomu mnoho cenných zkušeností, a ještě více si uvědomila časovou náročnost, kterou proces překládání vyžaduje. V tomto případě bylo z hlediska času nejpracnější seznámit se s fungováním komunikačních procesů mezi zvířaty a dalšími jevy. Právě to bylo klíčovým předpokladem k tomu, abych dokázala čtenářům správně a srozumitelně informace zprostředkovat. V mnoha případech jsem procházela odborné a populárně-naučné články, vyhledávala obrazový materiál či dokonce sledovala videa. Za obtížné jsem také považovala převést některá abstraktnější vyjádření, která jsou pro francouzštinu typická. Autor se zároveň záměrně v některých případech uchyloval ke zjednodušení a používal vágnější výrazy, což působilo při překladu potíže.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

Burnie, D., Passereau, S. *Pas bêtes, ces animaux! La communication*. Éditions Gamma Tournai 1993

Sekundární literatura

Brunel, A., Šotolová, J. *Stylistická analýza českých a francouzských textů*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012.

Gromová, E. *Úvod do translatologie*. Nitra: FF UKF, 2009.

Jakobson, R. *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, 1995.

Levý, J. *Umění překladu*. Praha: Apostrof, 2012.

Nord, C. *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi, 1991.

Popovič, A. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1971.

Tionová, A. *Francouzština pro pokročilé*. Voznice: Leda, 2000.

Slovníky

Francouzsko-český, česko-francouzský velký slovník. 2. vydání. Brno: Lingea, 2011.

Neumann, J., Hořejší, V. Velký francouzsko český slovník A–K. Praha: Academia, 1974.

Neumann, J., Hořejší, V. Velký francouzsko český slovník L–Z. Praha: Academia, 1974.

Internetové zdroje

Internetová jazyková příručka. [online]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Seznam slovník [online]. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/>

Lingea [online]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/francouzsko-cesky>

Slovník českých synonym [online]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-ceskych-synonym>

Wikipedia – the free encyclopedia. [online]. České a francouzské rozhraní.

Dostupné z: <http://www.wikipedia.org/>

PŘÍLOHA – text originálu